

Historia miasta i regionu

Historia serca tej ziemi, a zatem historia zamku i przylegającego do niego miasta, sięga początków Polski Piastów. Według XIX-wiecznego archiwariusza książęcego Schaeffera pierwszy zamek książąt piastowskich stał tu już w XII w., za to początków miasta szukać należy na przełomie XIII i XIV wieku. Wtedy to przy głównym szlaku handlowym prowadzącym z Ukrainy przez Małopolskę i Bramę Morawską na południe Europy, istniał już zamek otoczony obwarowaniami i fosą, do którego przylegało miasto - gród spełniający rolę targowiska i strażnicy zarazem. Okolica była podmokła; rzeka, leniwie zdążająca ku Wiśle, tworzyła w tym miejscu liczne rozlewiska. Stąd wzięta się podobno nazwa - "plsczyna" oznaczała właśnie okolicę obfitującą w stojące wody i bagna. Zdaniem językoznawcy prof. Jana Miodka nazwa miasta wywodzi się jednak z nazwy rzeki Pszczyńska (w dawnej pisowni Blszczyńska - od czasownika „błyszcząć”). W owych zamierzonych czasach ziemia pszczyńska należała do Małopolski. Częścią Śląska stała się w 1178 r., kiedy to przeszła we władanie piastowskiego księcia opolsko-raciborskiego. Pszczyzna jako „CIVITAS” - czyli miasto założone obok istniejącego wcześniej grodu, wymieniana jest w 1327 r. w dokumencie składania hołdu królowi Janowi Luxemburczykowi przez księcia piastowskiego Leszka - ostatniego niezależnego władcy księstwa opolsko-raciborskiego. Po jego śmierci w 1336 r. Pszczyzna dostała się we władanie książąt opawskich z czeskiej dynastii Przemyślidów.

Jeden z książąt czeskich, Jan II Żelazny, wyodrębnił z terytorium całego księstwa (1407 r.), jako dożywocie dla swej małżonki Heleny Korybutówny, obszar zwany później ziemią pszczyńską, w skład której wchodziły Pszczyzna, Mikołów, Bieruń Stary i Mysłówice (do roku 1536). Za rządów księżnej, w I poł. XV w. myśliwski zameczek ustąpił miejsca gotyckiej budowli otoczonej murami i fosą. Dzięki tej twierdzy miasto zdołało odeprzeć atak husytów, których najazdy pustoszyły okolicę. W 1548 r. węgierski magnat Jan Turzo sprzedał Państwo Pszczyńskie biskupowi wrocławskiemu Baltazarowi Promnitzowi z Żar. W ten sposób księstwo przeszło na ponad dwa wieki we władanie jednego z najznakomitszych rodów Śląska. Za panowania Promnitzów, a później spokrewnionych z nimi książąt Anhalt-Köthen, utrzymywane były bliskie kontakty z Zamkiem Królewskim na Wawelu. Właściciele dbali również o rozkwit życia artystycznego. W latach 1704-1708 nadwornym kapelmistrzem był wybitny kompozytor niemieckiego baroku Georg Filip Telemann.

W 1846 r. dobra pszczyńskie przeszły w ręce hrabiów Hochberg, których rodową siedzibą był zamek w Książu koło Wałbrzycha. Była to jedna z najbogatszych rodzin magnackich w ówczesnej Europie; w 1848 r. po otrzymaniu tytułu książęcego przybrali nazwisko von Pless, czyli książąt Pszczyny. Hochbergowie doskonalili swą letnią, a równocześnie myśliwską siedzibę i włości przez cały XIX wiek. Oni to sprowadzili żubry do pszczyńskich lasów, aby uświetnić polowania, na które zapraszane były koronowane głowy z całej Europy. Miasto stało się wówczas ważnym ośrodkiem rzemiosła: pracowano w zakładach sukienniczych, garbarskich, metalowych, w cegielniach, olejarniach i kaflarniach, wyrabiano również broń. W I poł. XIX wieku powstały dwie drukarnie. Pierwszą założył w 1805 roku Karol Beniamin Feistel, drugą w 1843 r. Kristian Schemmel, który wydawał m. in. "Tygodnik Polski Poświęcony Włóścianom" - pierwszą gazetę na Górnym Śląsku drukowaną w języku polskim.

Podczas I wojny światowej w Pszczynie mieściła się kwatera główna armii niemieckiej walczącej na wschodzie. W 1916 r. przygotowano tu niemiecko-austriacką proklamację o utworzeniu "niepodległego" Królestwa Polskiego, tzw. Akt 5 listopada. W sierpniu 1919 roku na ziemi pszczyńskiej wybuchło I powstanie śląskie. Zbiórka powstańców odbyła się w parku przy Trzech Dębach.

Udział mieszkańców w trzech powstaniach śląskich i ostateczne wyniki plebiscytu w 1921 r. (74 proc. ludności powiatu opowiedziało się za Polską) sprawiły, że ziemia pszczyńska wróciła do Macierzy. W 1922 roku do miasta wkroczyło wojsko polskie pod wodzą gen. Szeptyckiego. W uroczystości tej wziął udział przywódca powstań śląskich Wojciech Korfanty.

Wrzesień 1939 r. to bohaterska obrona miasta przez byłych powstańców śląskich i harcerzy, a także ciężkie walki oddziałów Armii Kraków. Na przełomie 1944 i 1945 r. Pszczyna stała się świadkiem "marszu śmierci" więźniów Oświęcimia. Miasto, wyzwolone w lutym 1945 r. nie doznało na szczęście poważniejszych zniszczeń wojennych. Ocalały jego cenne zabytki, które podziwiają dzisiaj turyści z kraju i zagranicy.

Znani Obywatele Pszczyny

- **Andreas Hindenberg**

Andreas Hindenberg (żył na przełomie XVI i XVII w.)

Wybitny kartograf, twórca najstarszej mapy regionu pszczyńskiego z 1636r.

Hindenberg nie tylko przemierzył cały teren pieszo, lecz również przeprowadził pomiary trygonometryczne. Powstała barwna mapa o wymiarach 270 cm x 300 cm (później pocięta na 12 części), uznana przez geografów za najstarszą wielkoskalową (1 : 18 728) mapę gospodarczą na obszarze Polski. Autor nazwał ją Ichnoorthographia Plesniaca, a siebie „starym sługą Promnitzów”. Mapę zdobią: drzewo genealogiczne i godło właścicieli państwa pszczyńskiego oraz herby ziemiaństwa. Oryginalnością tego dzieła jest obrazowe przedstawienie miast, wsi, folwarków, rzek i lasów. Zawiera pierwszy znany widok zamku w Pszczynie. Zachowana do dziś znajduje się w zasobie Archiwum Państwowego w Pszczynie.

- **Baltazar Erdmann Promnitz**

Baltazar Erdmann Promnitz (1659 - 1703)

Hrabia Rzeszy, baron pszczyński w l. 1664 - 1703. Urodzony w 1659 r. w Żarach, bardzo szybko po śmierci ojca odziedziczył majątek (1664) - państwo stanowe Pszczyna oraz państwo Żary-Trzebiel. Systematycznie dokupywał nowe tereny, m.in. Katowice i Brynów, stając się jednym z najbogatszych panów śląskich i łżyckich swej epoki. Rządy w Pszczynie rozpoczął od zakazu osiedlania się w niej Żydów, odbudowy doszczętnie spalonych miast Bierunia (1677) i Pszczyny (1679), przebudowy zamku pszczyńskiego i postawienia budynku "Warty" z "Bramą Wybrańców". Mecenasował cechom rzemieślniczym, wydając liczne przywileje dla krawców, płócienników, sukienników i garbarzy. Wyjednał u cesarza dla Pszczyny przywilej na cotygodniowe targi. W 1702 r. gościł w Pszczynie elektora saskiego i króla polskiego Augusta II Mocnego.

Był zapalonym myśliwym, mecenasem sztuki, utrzymywał bibliotekę, sprowadzał grupy teatralne.

- **Georg Philip Telemann**

Georg Philip Telemann **(1681 - 1767)**

Jeden z najwybitniejszych kompozytorów niemieckiego baroku. W latach 1705-1709 piastował stanowisko muzyka nadwornego i kapelmistrza na dworze Promnitzów w Żarach i Pszczynie, stąd w latach 1704 - 1707 był w miesiącach letnich częstym gościem w Pszczynie. Jak pisze w swojej autobiografii, tutaj, w Pszczynie i Krakowie poznał muzykę polską w całym jej pięknie.

W Sali Lustrzanej Muzeum Zamkowego organizowane są od 1979 r. koncerty muzyki barokowej, które przypominają o pobycie na zamku Telemanna i dlatego nazywane są Wieczorami u Telemanna.

- **Fryderyk Erdmann Anhalt-Köthen**

Fryderyk Erdmann Anhalt- Köthen **(1731 - 1797)**

Książę Pszczyński w l. 1765-1797, pierwszy z saksońskiego rodu książąt Anhalt-Köthen. Przeznaczony do służby wojskowej, służył w pruskiej armii, a następnie przeszedł do armii francuskiej, gdzie walczył z wojskami pruskimi w okresie wojny 7-letniej, zyskując uznanie króla Ludwika XV i stopień generała. W roku 1765 otrzymał od swego wuja Jana Erdmanna hr. von Promnitz pszczyńskie wolne państwo stanowe - 3 miasta i 49 wsi. W 1768 r. ukończył barokową przebudowę zamku w Pszczynie, w latach 70-tych przebudował park w stylu sentymentalnym. W Pszczynie utworzył swój duży, prowadzony na wysokim poziomie dwór, z własną kapelą i biblioteką. Odbudował swe dobra ze zniszczeń wojny 7-letniej, uruchamiając pierwsze kopalnie węgla kamiennego na Górnym Śląsku, huty szkła i cynku oraz manufaktury sukiennicze w Pszczynie i doprowadzając dobra pszczyńskie do wielkiego rozkwitu. Przyjaźnił się z wieloma władcami europejskimi - Ludwikiem XV, Katarzyną II, przyjmował również w Pszczynie króla pruskiego Fryderyka Wilhelma II.

Zmarł w 1797 r. na zamku w Pszczynie i pochowany został w nekropolii rodzinnej w Parku Zamkowym.

- **Jan Henryk XV Hochberg ksi??? von Pless**

Jan Henryk XV Hochberg księżę von Pless (1861 - 1938)

Hrabia Rzeszy i baron na Książu, właściciel dóbr pszczyńskich w l. 1907-1937. Urodzony w Pszczynie w 1861 r. Otrzymał staranne uniwersyteckie wykształcenie, a po służbie w cesarskiej armii podjął pracę w dyplomacji niemieckiej; wtedy też ożenił się z piękną Angielką Daisy. W 1892 zamieszkał na stałe w rodowej rezydencji w Książu. Odbywał także z żoną liczne podróże po Europie, Afryce, Azji i Ameryce. Często polował w lasach pszczyńskich z cesarzem Wilhelmem II. Po śmierci ojca w 1907 r. przejął jeden z największych majątków w Niemczech - dobra pszczyńskie i wałbrzyskie. Majątek ten systematycznie zadłużał wskutek rozrutnego trybu życia jego rodziny, utrzymywania 200-osobowego dworu oraz wystawnych przedsięwzięć. Niemniej w l. 1914-1924 dokonał wielu inwestycji przemysłowych na Górnym Śląsku (budowa 5 kopalń i kolonii urzędniczo-robotniczych). Po 1918 r. był zwolennikiem tzw. wolnego państwa śląskiego, wspierając miejscowe ruchy separatystyczne i występując przeciw polskiemu ruchowi niepodległościowemu. W 1922 r. w obawie przed wywłaszczeniem dóbr pszczyńskich przyjął obywatelstwo polskie, mieszkając jednak w Niemczech. Dopiero w 1936 r., wobec nacisków wierzycieli opuścił Niemcy i przybył do Pszczyny. Doprowadził do ugody z wojewodą śląskim Michałem Grażyńskim i państwem polskim, podpisując w 1937 r. układ o zrzeczeniu się przywileju górniczego na ziemi pszczyńskiej oraz układ podatkowy. Na mocy tego ostatniego państwo polskie przejęło 56% jego dóbr (głównie lasy pszczyńskie).

Zmarł w Paryżu w 1938 r. , a pochowany został w Parku Zamkowym w Pszczynie.

- **Maria Teresa Cornwallis-West (Daisy)**

Maria Teresa Cornwallis-West - zwana Daisy (stokrotka) (1873 - 1943)

Księżna pszczyńska, żona Jana Henryka XV Hochberga von Pless. Angielka, blisko związana z dworem króla Edwarda VII i Jerzego V, spokrewniona z największymi domami arystokratycznymi Wielkiej Brytanii. Jej brat, Jerzy był ojczymem Winstona Churchilla. Jako jedna z najpiękniejszych dam Europy, poślubiła w 1891 r. księcia pszczyńskiego Jana Henryka XV, który pracował wówczas w Londynie w niemieckiej placówce dyplomatycznej. Przed I wojną światową państwo Pless prowadzili

wystawne życie, dzieląc czas między wypełnionymi balami, wizytami i polowaniami pobytami w Anglii, Wiedniu, Cannes, czy Monte Carlo, a egzotycznymi podróżami do Afryki i jachtingiem. Daisy była pacyfistką. W czasie I wojny światowej wysyłała dramatyczne apele do rządów o ludzkie traktowanie jeńców wojennych; podjęła też pracę w pociągach sanitarnych na froncie serbskim, francuskim i austriackim.

Po wojnie rozwiodła się z mężem, który powtórnie ożenił się z młodą arystokratką hiszpańską Klotyldą Silva y Candanamo. Po zajęciu Książa przez hitlerowców zamieszkała w willi parkowej Zamku Wałbrzych, gdzie w zupełnym osamotnieniu dokonała żywota. Była matką Jana, który przejął majątek pszczyński, Aleksandra, który przeszedł na katolicyzm i wykazując ogromne sympatie propolskie działał podczas II wojny światowej w otoczeniu gen. Sikorskiego, oraz Bolka, który zmarł przedwcześnie w podejrzanych okolicznościach.

- **Henryk Wilhelm Fryderyk Schaeffer**

Henryk Wilhelm Fryderyk Schaeffer (1787 - 1870)

Radca kamery książęcej w Pszczynie i jej archiwista. Urodził się w Pszczynie w 1787 r.; jego ojciec był sędzią w książęcym sądzie stanowym. Swoją karierę zawodową w administracji dóbr książęcych rozpoczął od najniższego szczebla - był kolejno: subiektem, pisarzem, asesorem, radcą. W 1834 r. książę Ludwik von Anhalt-Köthen uczynił go kierownikiem archiwum i zlecił mu opracowanie całego zasobu aktowego, głównie ze względu na fakt, iż Schaeffer znał wszystkie występujące w aktach języki - niemiecki, polski, czeski, łaciński. Prace te zakończył w r. 1851 już za panowania Hochbergów. W 1846 przejął również pod swoją opiekę bibliotekę książęcą, która liczyła wówczas 5459 pozycji skatalogowanych.

Z chwilą przejęcia archiwum przystąpił do pisania kroniki pszczyńskiego wolnego państwa stanowego, której jednak nie ukończył. Kronikę podzielił na trzy części - pierwsza to panowanie książąt piastowskich i Promnitzów, druga - książąt von Anhalt-Köthen (nie ukończona), w trzeciej natomiast spisywał na bieżąco wydarzenia, których był naocznym świadkiem (część ta obejmuje lata 1827-1847). W 1997 r. Urząd Miejski w Pszczynie wydał tłumaczenie polskie Kroniki Schaeffera.

- **Christian Schemmel**

**Christian Schemmel
(1807-1862)**

Nauczyciel, burmistrz, właściciel drukarni, wydawca, księgarz, dziennikarz, urzędnik państwowy. Urodzony w 1807 r. w Karlmarkt, kształcił się we Wrocławiu. W r. 1826 objął posadę nauczyciela w księżęcej szkole w Pszczynie. W 1830 założył warsztat litograficzny, który wkrótce rozrósł się do rozmiarów dużej i świetnie wyposażonej drukarni. W 1836 został powołany na stanowisko burmistrza Pszczyny. Sprawując ten urząd zyskał sobie wielkie uznanie mieszkańców i władz, zwłaszcza w latach 1846-47, w okresie wielkiej suszy, głodu i zarazy. Za zasługi mianowany został landratem w Oleśnie.

Najbardziej znany jest ze swej działalności wydawniczej. Znajomość języka polskiego pomogła mu w wydawaniu bardzo interesujących wydawnictw. Największym jego osiągnięciem, dzięki któremu wszedł na stałe na karty historii prasy jest wydawanie od 5. lipca 1845 „Tygodnika Polskiego. Poświęconego Włościanom”, pierwszego polskiego pisma na Górnym Śląsku, w całości w języku polskim, przeznaczonego dla ludności wiejskiej.

- **Jan Kupiec**

**Jan Kupiec
(1841-1909)**

Poeta, zbieracz polskich pieśni ludowych, działacz oświatowy. Urodzony w 1841 r. w Bielsku jako syn chłopca z Łąki, który przed poborem do armii pruskiej uciekł za granicę do Bielska. Ponieważ matka jego zmarła bardzo wcześnie, wychowywał się w Łące, w domu jej siostry. Tam też odziedziczył kawałek pola i utrzymywał się z pracy na roli. Od 15 roku życia zapisywał zasłyszane śląskie pieśni świeckie i kościelne oraz baśnie i opowiadania. W latach 1861-71 służył w armii pruskiej uczestnicząc w dwóch wojnach.

Związany był z poznańską "Oświatą", która w latach 1876-1885 drukowała jego listy i materiały folklorystyczne. Wyszły one ponadto w latach 1884-94 w czterech

tomikach jako „Powieści i bajki śląskie”. Założył w Łące Towarzystwo Oświaty Ludowej oraz Towarzystwo Czytelni Ludowej. Sam posiadał księgozbiór liczący ponad 600 tomów. Poza licznymi wierszami okolicznościowymi napisał trzy poematy: „Historia baranów”, „Sejmik w Jassach” oraz „Cyganka”. Zmarł w Łące w 1909 roku.

- **Ludwik Stefan Musio?**

Ludwik Stefan Musioł (1892-1970)

Nauczyciel, wizytator, wybitny historyk śląski i archiwista, prekursor krajoznawstwa. Urodził się w 1892 roku w Mikołowie. Był wszechstronnym naukowcem: historykiem kultury i Kościoła, lingwistą, archiwistą, znawcą staropolszczyzny oraz jednym z najznakomitszych znawców dziejów Śląska. Szczególne związki uczuciowe łączyły go z Pszczyną. Tu był współzałożycielem seminarium nauczycielskiego, tu rozpoczął prace badawcze, które zaowocowały wydaniem w 1936 r. jego najlepszego dzieła „Pszczyna. Monografia historyczna”.

Niemal trzecia część jego opracowań dotyczy historycznej ziemi pszczyńskiej. Okres pobytu w Pszczynie, od 1922 do 1931 roku stał się przełomowym w jego karierze naukowej, tu bowiem penetrował i badał bogate archiwum ksiąg pszczyńskich. Swoje odkrycia archiwalne wykorzystał później w wielu świetnych opracowaniach historycznych. Zmarł w 1970 w Katowicach.

- [Udostępnij : Facebook Otworzy się w nowym oknie](#)
- [Udostępnij : X Otworzy się w nowym oknie](#)
- [Udostępnij : LinkedIn Otworzy się w nowym oknie](#)
- [Drukuj Otworzy się w nowym oknie](#)
- [PDF](#)